

DRŽUJ

STOTU

MUZO B. BYSTRICA

CUKROVAR n.p. SLÁDKOV

DUŠAN DUŠEK

GOMBÍKY ZO STAREJ UNIFORMY

DIEVČATA

PRIĽTE. MEDZI NAS

PÁLTE PAPIER

NENECHÁVEJTE DETI BEZ DOZORU

POÍ DO ZREBU

Gombíky zo starej uniformy

Dušan Dušek

Gombíky zo starej uniformy

slovar

Text © Dušan Dušek 1980, 1983, 1987, 1991, 1992, 2014
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.,
Bratislava 2014

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme ani nijakými prostriedkami, či už elektronickými alebo mechanickými, vo forme fotokópií či nahrávok, respektíve prostredníctvom súčasného alebo budúceho informačného systému a podobne bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-556-0972-0

*Keď istý chovateľ rozbil slepačie vajce, ktoré
bolo o niečo väčšie ako bežné vajce, našiel
v žĺtku ďalšie menšie vajíčko.*

Z dennej tlače

*Prach je plný starých a zabudnutých kýchnutí.
Ramón Gómez de la Serra*

NA KONCI ZÁHRADY

Keď mala mama sedem rokov, povedala si, že utečie. Bolo to uprostred leta, v auguste. Už vtedy poznala každý kúsok dvora, každú skrýšu. Niekedy sa vlasmi zachytila do pavučín pod strechou a zdalo sa jej, že všade okolo nej sa zakrádajú pavúky. Ale bolo tam svetlo: pomedzi odsunutých škridly presvitali úzke lúče vysokého slnka a v nich sa chvel, leskol prach, akoby to boli kúsky striebra. Tu sa mama schovávala. Sedávala pri okienku, z ktorého bolo vidieť na koniec záhrady, do ďalekých korún stromov. Žltli v nich hrušky; na zemi sa váľali veľké tekvice. Mama sa dívala ponad stromy a v pásiku modrého neba sa jej všetko tratilo v ešte väčšej dialke. A sem si chodila poplakať; pod tehlou v jamke si ukrývala peniaze – desať korún, ktoré dostala pred rokom na narodeniny, a skoro štyri koruny v drobných minciach. Boli tam pekne v suchu, ukryté viac pred myšami ako pred niekým cudzím. Desiatkoruna bola v striebornom puzdierku, ktoré vyzeralo ako zvonček. A aj tak zvonilo. Ak ho mama priviazala na cverničku a ťukla doňho kamienkom, puzdierko zazvonilo ako tenká miska zo skla. A tak najskôr zašla mama sem. Ale neplakala. Teraz už neplakala: len si zrazu vzdychla.

Peniaze boli v jamke. Mama si tam chvíľu nechala ruku, lebo v nej bolo ešte teplejšie ako vonku alebo tu, pod

strechou, a zdalo sa jej, akoby to bola perina, ktorú si v zime zohrievala na kachliach. Bolo to jemné mäkké teplo. Bála sa len včiel; raz tu hore našla hniezdo, v ktorom boli osy, a tak sem už celé leto nechodila, bála sa ich, a až na druhý rok vyšla znovu hore a našla hniezdo prázdne. Spomenula si na to a usmiala sa. Ale pri spomienke na perinu sa jej zase chcelo plakať. Mama nevedela, odkiaľ má tolko slz: plakala celé ráno a teraz už pomaličky mal byť obed. Vytiahla z jamky puzdierko a zašla k oknu.

Videla skoro celý dvor. Slnko ju oslepovalo. A až sem počula bzukot včiel, ich tichý šum z úľov za chlievom, zo záhrady, zo stromov. V blate okolo studne boli odtlačky kuracích nôh a mama si spomenula na sneh a na to, ako po ňom chodia vtáci. Znovu jej bolo do plaču: za spiecky dostala. Zabudla ich nakrmiť; deň predtým našla v zásuvke na kredenci veľkú sklenú guľku a hrala sa s ňou takmer celý deň pod stromami a na noc si ju dala pod podušku, akoby to ani nebola guľka, ale tuhá kvapka medu, v ktorej sú všetky sny. A hrala sa s ňou a zabudla na zrno. Zbili ju; a tak musí odísť a nevrátiť sa a už ich nemôže viac vidieť, a ani ju už nikdy neuvidia.

Mama mala jasnohnedeé vlasy. Česali jej ich do dvoch malých vrkočov, s cestičkou uprostred, a vlasy sa jej leskli, ligotali v slnku, a mama sa nestratila ani vo vysokej tráve. Musí si vziať hrebeň. A kúsok chleba. A maslo. A jedno vajíčko. A už opäť plakala.

Potom zišla po rebríku na dvor a zašla do letnej kuchyne. Vždy sem rada chodila; najmä vtedy, keď varili rajčinovú polievku – stačilo, aby zacítila jej sladkú vôňu, ktorá sa jej zdala tajomná a čarovná, aj keď nevedela prečo, a už na ňu mala chuť, chodila po kuchyni a vdychovala z celej sily pariaci sa vzduch. No boli tu aj ďalšie vône;

bol ich plný kredenc. Mama nikdy nezabudla, ako niekedy za súmraku rozvonieval v tmavej kuchyni zázvor a ako sa tá vôňa miesila s teplým vzduchom, keď už sa chýlilo k večeru a k pomalej noci. No ešte väčšmi voňala škoricca. Všetky tie vône boli milé a v lete ich bolo cítiť v celej kuchyni.

A tak na chvíľu zostala mama stáť. Ale potom sa už náhlila. Na sporáku sa varilo a hocikedy mohol niekto prísť a spýtať sa jej, kam sa chystá. Vzala si kúsok chleba, skrojček, ktorý zostal v obrúsku, a do neho si pribalila dve veľké kocky cukru, maslo v sklenom poháriku a vajíčko, hoci bolo surové. Vzala si aj trochu soli; z kúska papiera urobila malé vrečko a do neho si trochu odsypala z veľkej soľničky. Mama rada jedávala soľ a niekedy ju jedla samu. V zime zase jedávala sneh. Potom zrazu stála uprostred kuchyne a už mala ísť a nečakať, no stála tam ďalej a dívala sa na všetky steny a potom malými štrbinami v dvierkach sporáka zas na oheň, v rukách držala zabalený obrúsok a puzdierko, až sa napokon predsa pohla a otvorenými dverami vyšla von, na slnečný dvor.

Ani tu nik nebol. Neobzrela sa, nezastala, až pri bráne do záhrady, keď v teplom chvejivom vzduchu začula hlasy sliepok, ich nespratné šuchotanie v prachu, až vtedy spomalila, a bokom, pomedzi stromy, pozrela sa k domu. Mama nevedela, že je taký biely: v poludňajšom slnku stál dom ticho, opustene a jeho jasné steny svietili ako zimný sneh. Musela privrieť oči.

A v záhrade vyplašila vrabce. Pochabé, neporiadne, poskakujúce okolo hriadok, vyleteli pred ňou s náhlym krikom, v ktorom bolo počuť pár tenkých, ustráchaných hlásokov mláďat, sotva naučených lietať. Alebo sa jej to iba zdalo. Prešla okolo tekvic, žltších ako med, a vedľa

veľkých, nevládných uhoriek, ktoré ležali v upravených úzkych hriadkach. Mama poznala aj mrkvu, petržlen, zeler, pór, kapustu aj kel. V záhrade boli vysokánske orechy. Išla, išla a stále verila, že ju niekto zavolá, dobehne a pohladí po vlasoch. Mihotavé tieňe lístia sa len chveli v bezvetrí a na tráve sa okrem nich nič nepohlo. Na plote rástla fazuľa; všetko okolo nej sa vzdalovalo ako hudba, ktorá k nim niekedy v sobotu večer doletela z druhého konca dediny; svetlé škvrnky slnka sa ešte zväčšili a zrazu neboli také ostré. Mama kráčala ďalej a o nič sa nestarala. Ale napokon musela znovu zastať a utrieť si slzy. Nemohla si pomôcť. Nechcela plakať. Nechcela. Ale nemohla si pomôcť.

Záhrada bola dlhá, plná trávy. Nato začula včely a rozbehla sa k stromom. Pod nohami jej praskali suché vetvičky, ktoré tam napadali v zime, vo vetroch. Ale nič nepočula; zastala až za širokým kmeňom orecha, kde sa skoro celkom stratila. Úle boli pri plote, na mieste bez tieňov, kde sa nič nepohlo. A potom sa pozrela na kôru stromov, dotkla sa jej a v ruke jej zostal ten tvrdý, krátky pocit dreva, o ktorom nič nevedela, ale ktorý mala rada. Včely ju nezbadali. Vrátila sa na chodník, obišla posledné hriadky a potom opäť zastala, odtrhla si rajčinu a išla ďalej. Na samom konci záhrady boli kríky malín. Mama sem niekedy podvečer chodila s pohárikom, v ktorom bol cukor, a s lyžičkou v zásterke, takže maliny zbierala rovno doň, a potom si sadla k plotu a potichu ich tam jedla. Ale teraz pri nich nezastala. Chodník sa skrútol, obišiel ich a potom sa vrátil k plotu a skončil sa v bránke. Plot bol z tenkých latiek a za ním bolo pole kukurice a potom ďalej, kde už mama nevidela, bola železničná trať a potom zase polia a potom les. Slnko bolo

na najvyššom mieste, a potom zrazu počula, ako zvonila na obed. Medzi latkami v plote boli medzery, a keď sa mama obrátila, zase videla skoro celú záhradu. Z ničoho nič sa jej rozpustil jeden vrkoč a ona položila svoje veci na zem a rozpustila si aj druhý. Keď sa zohla, videla, aká je zem na chodníku hladká, uchodená. V kukurici bolo slnko a všade okolo nej ten poludňajší jas, v ktorom sa vzduch chvel a stúpala do výšky ako teplý dym. Mama to nevidela, ale počula o tom, hoci sa jej zdalo, že okolo nej nič nie je. Chodník sa pred ňou tiahol v dlhej úzkej uličke medzi stebkami kukurice, až sa napokon strácal, mizol kdesi v zákrute. A aj tam bolo prudké slnko.

Prešla iba zopár krokov a sadla si do trávy, vedľa chodníka. Najprv sa naje. Veď je obed. Ešte stále zvonila. A má pred sebou dlhú cestu. Musí sa najesť. Rozbalila obrúsok a rozostrela ho. Sedela tam vo vysokej tráve a okolo nej bolo ticho, poludňajšie bezvetrie, a keď sa obzrela, videla len kukuricu a neskôr začula akýsi vtáčí hlas, a to rovno nad ňou, a tak si ľahla a pred očami sa jej rozvinula celá obrovská šírava oblohy, no vtáka nikde nezbadala.

A potom zbadala, že spala. Sadla si v tráve a videla, že slnko sa zmenilo, že už nie je nad ňou a aj jeho farba že už je iná – mäkká, tmavožltá, plná dlhých tieňov. Okolo nej znovu vynikla tmavá ostrosť vecí. Chvíľu načúvala ustavičným zvukom končiaceho sa popoludnia a nevedela, kde je. Ale potom vstala, vrátila sa k záhrade a pomedzi stromy zbadala dom. Na všetko si spomenula. Vrátila sa po obrúsok a po vajíčko, a keď sa zase pohla, ani nezbadala, že kráča nazad k domu.

Zdalo sa jej, že to bol najdlhší deň v jej živote a že ešte nikdy nebolo okolo nej toľko slnka; všetko sa jej zdalo bližšie, známejšie. A tak sa usmiala.

VTÁČIKOVÝ BRAT

Všetci máme nejakého brata, kedy-tedy aj nejakú sestru, ale najčastejšie brata, ktorý nemá páru. Poznáte ich: jeden má veľké uši a druhý nosí všetky tričká naopak, najradšej sa kamarátia s blatom, učia sa pískať na prstoch a už sa tešia, ako vás zmastia, keď budú mať toľko rokov ako vy – drobní, s jasnými a ohnivými vlasmi na slnku, ani jeden sa druhému nepodobá. Ničia svojich starších bratov a je im pri tom dobre.

Môj mladší brat vynikal tým, že sa každý deň usiloval zniesť zo sveta jedného malého človeka – seba. Zoznam jeho katastrof a nešťastí by ľahko zaplnil palubný denník niektorého parníka: chcel byť totiž námorníkom. Ale to bolo až neskôr, oveľa neskôr, tuším až potom, keď sa nejakým zázrakom dožil osem rokov a na maminom koryte stroskotal pri stave nášho potoka. Dve minúty strávil na dne ako potápač – aspoň on o tom tak hovoril – a bol by sa utopil, keby okolo náhodou nešiel sused a nezbadal, že na jednom mieste sa voda akosi prudko pení, skoro až vrie. Myslel si, že sa tam ryby z celého potoka hrajú na chytačku, siahol do vody a vytiahol z nej môjho brata: oči mal už zavreté a tvár mu zmodrela, kašlal, no divo rozhadzoval rukami a neprestával veslovať. Druhý by sa po takomto zážitku už asi do smrti potoku vyhýbal; a vlastne aj môj

brat k nemu prestal chodiť. „Človek sa tam s loďou ani neotočí. More! To je miesto pre mňa!“ Myslíte, že sa usmial? Ani trochu. Myslel to vážne. Dva alebo tri týždne o ničom inom ani nevravel a zaumienil si, že sa čo najrýchlejšie naučí plávať. Ako námorník. Začal tým, že na kúpalsku z ničoho nič skočil do najhlbšej vody v bazéne.

Ale to bolo až neskôr, oveľa neskôr – predtým stihol vydesiť nielen otca a mamu, ale aj všetkých susedov na okolí.

Pamätný je jeho prvý deň v škole: mama mu nachystala kapsu, pohladila ho po vlasoch a pustila ho do sveta – škola bola za rohom. Pozerala sa za ním z okna; bol ako guľka a hlava sa mu v slnku leskla ako vtáčie pierka, no potom začala nariekať naša malá sestrička a mama musela ísť k nej. O hodinu niesla do kurína zrno a za uloženým drevom pri stene našla jeho školskú kapsu.

„Musel som navštíviť jedného vrabca,“ povedal mi večer v posteli. „Len čo som ti zahol za roh, už ti okolo mňa začal lietať, čvirikal a volal ma za sebou. Mal na bruchu modré pierko. Videl si už takého?“

„Nevidel,“ povedal som a hneď som zaspal. Po celý deň lietal vo vrbinách pri potoku a na školu zabudol. Nikto nepoznal vrabce lepšie ako on.

„Tebe tá škola akosi nevonía,“ povedal mu asi po mesiaci otec.

Môj brat sa zatváril prekvapene a skoro niečo povedal, no potom si to rozmysel. Cítil sa zaskočený ako pes, keď mu niekto stúpi na chvost. Potreboval dva-tri dni; potom už mal pripravenú odpoveď. Ale nechcel sa vyťahovať, nikdy taký nebol, naopak, hovoril tichým hlasom a vedel sa na vás dlho a ticho pozerieť. Tichší je už len padajúci sneh.

Keď teda otec o niekoľko dní znovu povedal: „Tebe tá škola akosi nevonía,“ odvetil mu tichým hlasom: „Máš pravdu. Voňal som ju – aj steny na chodbe, aj steny v triede, ale ani jedna z nich mi nevonía.“

Zato vtáci mu voňali. Rozoznal ich podľa farby, spevu, stačila mu jedna stopa v snehu, a keby ani tú nemal, tuším by naozaj zavetрил nosom a povedal, že na strome nad vami sedí spiaci hýľ.

Susedov prekvapil žabami. Počul, ako sa mame sťažujú, že majú v dome veľa múch, a tak im raz večer nahádzal oknom do izby asi tridsať rosničiek, skokanov a ropúch, lebo niekde počul, že žaby sa rady krmia muchami. Chcel urobiť dobre žabám aj susedom a v posteli sa mi chválil, ako šikovne to zariadil. A možno si žaby naozaj pochvaľovali jeho starostlivosť. Horšie to bolo so susedmi – tí preňho nenašli ani slovko chvály; a otec našiel iba remeň.

Lenže nijaká bitka môjho brata nezlomila. Keď sa raz stretol s nejakým známym vtákom a pred očami sa mu mihla farba peria, zabudol na školu, na výprasky, na celý svet – a keď sa stretol s neznámym, bolo to ešte horšie: nespustil ho z dohľadu, kým sa neoznámili, kým z neho nemal aspoň jedno pierko.

V najhoršom roku našej rodiny mal sedem rokov: viedol vojnu so všetkými chalanmi v triede a chodil stále s modrinami, vyliezol na najvyšší topoľ za mestom, aby bol o trochu bližšie k vtákom, a potom, keď spadol na zem, mame ho akýsi muž priniesol na rukách, u kováča ho kopol kôň, lebo sa obšmietal pri podkúvaní a vťahoval do seba dym zo spálených kopyt, a o mesiac nato ho ľudia videli na samom vrchu stožiara s vysokým elektrickým napätím. Všetci sa oňho báli, všetci sa oňho

strachovali, všetci hovorili, čo len z neho bude. Všetci. Všetci okrem mňa.

Lebo mňa môj brat ničil. Myslíte, že aspoň raz bol na vine za svoje nápady? Nie! Ani raz! Vždy som to bol ja – starší brat. Mne ho dali na starosť, ja som mal naňho dávať pozor, nepohnúť sa od neho, nespustiť z neho oči, byť stále nablízku, nedovoliť, aby sa mu niečo stalo, zaháňať ho od blata a dbať, aby sa mu ani vlások neskrivil – aby stále žil v mäkkých materinských vánkoch, ktoré ho ochránia pred všetkým zlým. Ale čo som bol ja mama?

V jednom prázdnom letnom popoludní, keď sú všetci leniví a aj muchy zatíchnu, lebo spia, začali ho mátať dudky. Zdalo sa mu, že cez listy sliviek zbadal dva na dvore kurína, a od tej chvíle s ním nebola reč.

„Prileteli až do našej záhrady,“ hovoril tým tichým hlasom, plným nadšenia a úžasu. Celkom sa zadychčal. „Videl som ich. Poďme za nimi!“

Mal som naňho dávať pozor, ako vždy, a nemal som sa od neho ani na krok pohnúť. V tej chvíli som bol Tomom Sawyerom a bol som zaľúbený do Becky Tatcherovej, horúce popoludnie mi dýchalo do tváre a dudky boli to posledné, čo by ma mohlo zaujímať.

Po piatich minútach som povedal: „Daj pokoj.“ Až po ďalšej minúte som od knihy zdvihol hlavu, len tak, pre istotu. Brat zmizol.

Zbadal som ho v diaľke na ceste ako malú bodku v prachu, ako záblesk sklíčka na slnku. To sa mu leskli vlasy. Nenáhlil sa; len sa stále zmenšoval.

Nechal som teda Becky osamote, v slivkovom tieni pri dome, a pustil som sa do behu. Chcel som ho zbiť. Ale keď som ho dobehol, videl som, že sa vôbec nechce hádať, že ak mu rozkážem, naozaj sa vráti, lenže nič mu

viacej neublíži a nič ho neurobí smutnejším – zostane sám na tomto veľkom svete.

Vybral som sa s ním. Uprosil ma očami. A zrazu som ho mal strašne rád, zrazu som bol šťastný, že je mojím bratom, taký šťastný, až som sa skoro rozplakal: moje aj jeho srdce muselo biť na chvíľu celkom rovnako, mohli sme si ich aj vymeniť.

Hneď sa rozhovoril: „Viem kam chodia. Uvidíš! Uvidíš, aké sú krásne! Najviac sa mi páčia ich chocholčeky, ale aj ich krídla. Taký dudok ti má krídla skoro ako orol. No, ako orol nie, trochu menšie, ale orol zase nie je taký pekný. Uvidíš! Priplazíme sa k nim a uvidíš!“

Rozprával a rozprával a ako sa šťastne usmieval a obracal, slnko mu na tvári robilo stále iné tiene. A potom sme už videli dudky. Za mestskými záhradami bolo veľké hnojisko, vysušené júlom a začiatkom augusta, bola na ňom kôra, po ktorej sme sa plazili a spoza kríkov nebadane sledovali krásu tých pyšných vtákov, ich hrdielka a čierne konce krídel, chvosty a jasné stužky na ich pierkach. A potom sa môj brat stratil – zrazu vedľa mňa neležal. Ticho som naňho volal, obzeral som sa na všetky strany a potom som vstal a vyplašil všetky dudky – stál som v pleskote rýchlych krídel a z celej sily kričal. Neozval sa; od jedu som plakal. Posledné, čo mi v zlosti prišlo na um, bola myšlienka, že sa asi stal dudkom a odletel do neďalekých vrúb.

Doma mi mama vynadala, darmo som jej vysvetľoval, že za nič nemôžem. Mohol som? Nemohol. Po zotmení sa brat vrátil a ukazoval mi štyri pierka – jedno bolo ako z hrdze. Ale nechcel som ich ani vidieť. Ani jeho. Mame sa však páčili.

*

Nikdy som si nemyslel, že budem o svojom bratovi písať. Dnes má stále o dva a pol roka menej ako ja, lenže už to na našich výškach nevidieť, aj vlasy mu už stmavli – a nemusím sa oňho starať. Keď príde ku mne na návštevu, rozpráva mi o vtákoch tak, ako nikto na svete, a o stromoch a zvieratách tiež tak, ako nikto na svete. O všetkom vie viac ako ja. Počúvam ho, som šťastný, že je mojím bratom, a stále sa mi zdá, že som predsa len nemal toľko sedieť nad knihami. No aj tak som si nikdy nemyslel, že o ňom budem písať, ale pri jeho včerajšej návšteve sa nám zrazu pred oknami mihol dudok a ja som sa ho spýtal, kam sa vtedy stratil.

„Nevieš?“ povedal. „Na chvíľu som sa stal dudkom a odletel som s nimi do vrúb.“

Myslíte, že sa pri tom usmial? Ani trochu. Ani trošičku.